

23. Реєнт О. Павло Скоропадський. — К., 2003. — С. 212—213.
24. Агафонова Н. Вказ. праця. — С. 76.
25. Луч. — 1918. — 13 августа. — С. 3.
26. Луч. — 1918. — 23 августа. — С. 4.
27. Правила для керівництва заміщення вакантних посад вчителів. — ЦДАВОУ. — Ф. 1071. — Оп. 1. — Од. зб. 256. — Арк. 1—10.
28. Нестуля О. Вказ. праця. — С. 23.
29. Там само. — С. 34.
30. Там само. — С. 28.
31. Там само. — С. 15—93.
32. Луч. — 1918. — 14 августа. — С. 2.
33. Отчет Роменского братства христианского милосердия за 1917—1918 гг. — Державний архів Сумської області /далі ДАСО/. — Ф. 1159. — Оп. 1. — Од. зб. 1. — Арк. 1зв.
34. Там само. — Арк. 5.
35. Пащенко В. О., Рибачук М. Ф. Першоієрарх нової української церкви митрополит Василь Липківський // УІЖ. — 1993. — № 2. — С. 48.
36. Протокол общего собрания членов приходского совета Александро-Невской церкви при станции Конотоп от 5/18 марта 1920 г. — ДАСО. — Ф. 873. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 76.
37. Андрусичин Б., Ульяновський В. Військове та флотське духовенство в Україні // Людина і світ. — 2000. — № 5. — С. 20.

Микола Виговський

(м. Київ)

Другий і перший заступники наркома Скрипника:

доля номенклатури

Історичні та соціально-політичні паралелі життєдіяльності відомих чи маловідомих особистостей становлять науковий інтерес вітчизняної та зарубіжної історіографії [1]. У такий спосіб формується своєрідний напрямок історичних праць — колективна біографія суспільства. Тобто через дослідження яскравих постатей ми пізнаємо особливості повсякденного життя цілих поколінь, тому що окремі люди були носіями того чи іншого типу соціальних відносин, культурно-освітнього рівня та ментальності.

Об'єктом нашої історико-біографічної розвідки є номенклатура освітніх установ УСРР 1920–30 рр., а предметом — порівняльний аналіз організаційної і суспільно-політичної діяльності двох заступників наркома освіти М. О. Скрипника. «Другий», тобто Олександр Аркадійович Полоцький, був лише за рангом, а за хронологією — першим, оскільки заступив на посаду до Наркомосу УСРР у 1928 р., а «першим» — Олександр Олександрович Карпеко, але його призначили лише у 1931 р., тобто після Полоцького. Один прийшов в політику з революційних барикад та партійних лав, інший з вузівської кафедри. Їх життєпис частково висвітлювали українські історики Ю. Данилюк, В. Даниленко, М. Кузьменко [2], але про них не згадує В. Ф. Солдатенко в ґрунтовній монографії про Скрипника, яка вийшла друком у 2002 р. [3], а також І. Кошелівець, котрий є одним з перших біографів самобутнього наркома [4]. На його заступниках трималася повсякденна робота Наркомосу, якщо хочете — вся система вищої та середньої освіти, установ культури.

Другий заступник наркома освіти Скрипника виявився на п'ять років старшим від першого. О. А. Полоцький народився 1886 р. в с. Великі Сорочинці Миргородського повіту Полтавської

губернії в заможній єврейській родині, бо його батько, котрий був високо фаховим хіміком, працював на цукроварнях Веприка [5]. Батьки прагнули дати синові належну вищу освіту. Протягом 1897–1905 рр. навчався в Охтирській гімназії, після завершення навчання зарахований на перший курс математичного факультету Харківського університету, але у 1907 р. перевівся до Харківського технічного інституту. Він став тоді членом УПСР, займався політичною роботою, тобто потрапив до числа «неблагонадійних» для самодержавства. У 1910 р. його звільнили з інституту без права вступу до вузів Російської імперії, а згодом заарештували та відправили на заслання до Вологодської губернії на три роки [6]. До Харкова приїхав у грудні 1913 р. і працював секретарем товариства дрібного кредиту, навчався майже таємно в Комерційному інституті [7].

Перша світова війна перекреслила сподівання Полоцького на здобуття вищої освіти. У вересні 1916 р. «ополчення» Полоцького мобілізували до війська, а його фронтові баталії завершені у лютому 1917 р. [8]. Демобілізувавшись з армії за станом здоров'я, «рядовий» Полоцький приїхав до Гадяча, очолив повітвиконком, будучи членом УПСР [9]. У 1918–1919 рр. виконував доручення ЦК партії боротьбистів, до якої пристав весною 1918 р., спрямованих на організацію партизанської та підпільної боротьби проти австро-німецьких окупаційних військ, Директорії, Добровольчої армії Денікіна. Протягом громадянської війни, перебуваючи у в'язниці білогвардійської контррозвідки, сталася трагічна подія: «за співробітництво з Червоними» загони С. Петлюри вбили батька Полоцького [10].

Державним службовцем О. А. Полоцький став у Харкові, за виключенням тих років, які провів за кордоном, працюючи в установах зовнішньоторговельних представництв УСРР. Стаж «радслужбовця» йому зарахували від посади голови Гадяцького повіткому у червні 1917 р. В грудні 1917 р. його призначили на посаду заступника завідуючого організаційним відділом Харківського губвиконкому, а весною 1920 р. він вже очолював цей підрозділ [11]. Весною 1920 р. керував адміністративно-господарчим відділом Наркомзовнішторгу, був членом Колегії цього поважного наркомату до серпня 1923 р. Напередодні «висування» до Наркомосу УСРР обіймав посаду заступника голови правління Харківської філії Всеукраїнської контори Держбанку [12].

Дитинство та юність сина крелевецького листоноші О. Карпека виявилися мирними, тому що обрав дещо інші духовні цінності та політичні пріоритети, а можливо збіг обставин дозволив уникнути революційного гартування. Він народився 3 листопада 1891 р. в м. Крелевці Чернігівської губернії в багатодітній сім'ї міського листоноші. Батьки переїхали у 1893 р. до с. Холм Більського повіту, а згодом до м. Біла на Смоленщині [13]. Там він навчався в одному класі з З. Б. Кацнельсоном (майбутнім заступником НКВС УСРР) до 1906 р., а продовжив набуття освіти в Новгород-Сіверській гімназії, яку закінчив у 1910 р. Тоді ж поступив до Ніжинського історико-філологічного інституту, закінчивши його «по відділу класичної філології» у 1914 р. [14]. Війна не дозволила завершити навчання Полоцькому, котрий згаяв час на революційній боротьбі, а Карпеко мав вищу «довоєнну» освіту.

Дипломна робота Карпеко «До питання про характер та походження грецької сатиричної драми» розкривала перед ним певні перспективи науково-дослідної роботи, його навіть мали намір відрядити до Лейпцига, але тут йому завадила перша світова війна. Довелося працювати учителем історії, викладачем німецької, французької, латинської і грецької мов Острогорської гімназії Воронезької губернії. Саме там він видав своє перше дослідження — «Античные мотивы. Опыт исследования античных мифов» [15].

Позапартійного дослідника давньогрецьких міфів певним чином сколихнула до активного політичного життя жовтнева революція 1917 р. Саме тоді він пристав до КП(б)У, а невдовзі очолив шкільний підвідділ Острогорського повіту, а також членом губернської ради народної

освіти та головою учительської спілки. Керував міською професійною спілкою освітян Острогорська, Костянтинівки та Бахмута, був членом міськради, головою Костянтинівського ревкому та виконкому на Донбасі, вивчаючи систему радянських органів влади безпосередньо на практиці у 1917–1926 рр. Він очолював агітпроп у Ніжині, був членом Січневого РВК м.Киева, завідуючим агітпропом Київського окрпарткому протягом 1919–1926 рр. [16]. Очевидно знав з власного досвіду «керівний стиль» П.КП.КПостишева, котрий був секретарем Київського окружкому та ЦК КП(б)У в 1926 р. Доводилося зустрічатися з секретарем Київського окружкому Ф. Д. Корнюшиним та членом ЦК КП(б)У Л. М. Кагановичем, діяльність яких співпала з номенклатурною практикою Карпеко. Він проходив своєрідну школу політичної зрілості, а «наставники» виявилися надто досвідченими.

Поєднання вищої гуманітарної освіти з досвідом партійно-радянської роботи, особливо у період реформування «старої системи» університетської освіти та появи інститутів народної освіти (ІНО), дозволили О. Карпеко швидко просуватися коридорами влади освітніх установ. Протягом 1917–1925 рр., враховуючи активну участь в «радпарт будівництві», він не полишав викладацької діяльності в Ніжинському ІНО, був науковим співробітником історичної секції дослідної кафедри історії культури мови, науковим співробітником кафедри марксизму-ленінізму (1923–1926 рр.) у Києві [17]. В анкеті співробітника цієї кафедри від 20 листопада 1926 р. Карпеко зазначив: «За останні часи, крім вищезазначених двох праць, встиг надрукувати невеличку роботу — «З історії ревруху серед студентства 1905 р. на Київщині», в різних часописах вмістив статті з історії ревруху в Росії та на Україні, робив 11 наукових докладів, керував марксо-ленінським семінаром та його історичною секцією в Ніжині у 1922–1924 рр. Він мав також семінар з історії ревруху в Росії та на Україні при Київському ІНО з 1924–1925 рр.»[18]. У 1926 р. здав до друку декілька праць: «Київська спілка боротьби за визволення робітничої класи 17/18—III—1897 р.» та «Червона гвардія у Києві». Брав участь на пленарних засіданнях кафедри з різними доповідями («Про роботу Київської підготовчої комісії до скликання Всеукраїнського Археологічного з'їзду» тощо) [19].

До липня 1924 р. О. Карпеко очолював ректорат Ніжинського ІНО, а протягом 1924–1926 рр. був ректором Київського ІНО, керував професорсько-викладацьким складом Інституту народного господарства у Києві. На посаді ректора КІНО зустрічав наркома освіти А. В. Луначарського — колишнього київського гімназиста. Тоді сталася прикра історія, про яку згадує академік С. О. Єфремов у «Щоденнику» за 30 жовтня 1925 р. «Луначарського «ректор» теперішній Карпека, — занотував Сергій Олександрович, — обдарував документами на «почесного студента» і в промові висловив надію, що цей «студент» допоможе КІНО насамперед російськими пініками. Луначарський подякував за те, що його, «колись справжнього київського студента «ушановано» почесним студентством». Що ж до обов'язків, які це на його покладає, то його не лякає. Київській школі «годилося б обернутися до мого любого колеги, тов. Шумського по допомогу, а так само дбати про розвиток не чужої, російської культури, а своєї власної, української». Таку науку дав «українізаторам» народний комісар освіти з РСФР. Не знаю тільки, чи зрозуміли вони. Люди це все грубошкірі: словом їх не проб'єш» [20]. Його добрі наміри не завжди співпадали з вимогами часу, тому чиновнику від освіти доводилося догоджати номенклатурникам вищого рангу.

Протягом 1928–1930 рр. Карпеко очолював відділ агітпропу Артемівського ОПК на Донбасі, тобто наука та освіта залишилися відтепер другорядними. Натомість Полоцького «висунули» до складу Скрипниківського Наркомосу. 3 травня 1928 р. Раднарком УСРР ухвалив наступне рішення: «Тов. Полоцький О. А. призначається на посаду другого заступника Народного

Комісаріату освіти УСРР з I/V—28 р.» [21]. Його діяльність в системі Наркомосу зосереджувалася переважно на питаннях організації музеїв та охорони пам'яток культури.

За безпосередньої участі Полоцького був заснований Український комітет охорони пам'яток культури [22]. Заступник наркома був «першим», хто виступив проти вивезення за кордон творів мистецтва, антикваріату, рідкісних і коштовних видань з України. Уряд мав продати тоді музейних експонатів на суму 1 млн. крб. [23]. Перебуваючи у Москві, він звернувся до Скрипника з проханням опротестувати рішення уряду, котрий «вимагає основні, кращі колекції» [24]. На думку дослідника масових репресій в Україні Ю. З. Данилюка, така принципова позиція О. Полоцького була підставою для його звільнення з Наркомосу. Однак, судячи з подальшої роботи, залишили виконувати обов'язки другого заступника наркома, хоча у січні 1930 р. призначили директором Українського науково-дослідного інституту сходознавства за сумісництвом [25].

У 1931 р. О. Полоцький фактично визнав факт назрівання голоду в Україні, звернувши увагу на жалюгідне матеріальне становище сільських педагогів, цитуючи у статті зухвалі відповіді місцевих чиновників на скарги педагогів: «За 6–7 місяців з голоду не померли, адже жодного випадку голодної смерті не було, значить все в порядку» [26]. Полоцький знав про критичний стан сільських педагогів. Про що свідчать його доповідні листи уряду, різні документи Наркомосу, звіти його підрозділів [27]. Райвідділи народної освіти повідомляли НКО про те, що «учителі босі, не мають взуття», просять звільнення від занять на зимовий період; «поки не настануть теплі дні», бо у них не було взуття та одягу, а найважливіше — «постачання продуктами дуже погане, муки не видають протягом трьох місяців, мило видано останній раз у жовтні 1930 р., крупи теж один раз» [28].

Інформація про голодування педагогів масово надходила Наркомосу, керівництво якого доводило її до відома урядової та політичної верхівки країни. Просити харчів для сільських вчителів доводилося і самому Полоцькому. Зокрема, 19 березня 1931 р. він звернувся з офіційним запитом до Наркомату постачання УСРР про подолання катастрофічного становища освітніх закладів в 180 районах республіки. «Директивами наркомпостачання знято постачання хлібом учителів, дитячі інтернатні установи та припинено виділення продуктів для виготовлення безкоштовних гарячих сніданків для школярів, — зазначав Олександр Аркадійович, — дітей наймитів, бідноти та низькооплачуємих робітників. З довідок апарату Наркомпостачання виявилось, що це стосується 180 районів, які не виконали планів хлібозаготівель» [29]. Невиконання хлібозаготівельних планів держави оголошувалося тяжким злочином. «Цим районам, — продовжував заступник наркома освіти Полоцький, — заборонено з поточних хлібозаготовок постачати дитячі інтернатні установи, учителів, виділяти продукти для гарячих безкоштовних сніданків, з централізованого фонду для цих районів також не виділено. Це утворило катастрофічний стан з постачанням, особливо дитячих інтернатних установ, що не мають жодних запасів. Діти цих установ примушені тікати, чим збільшують безпритульність та трапляється низка інших небажаних випадків. Отже, НКО категорично вимагає дати чітку директиву про постачання дитячих інтернатних установ, учителів та вилучення продуктів для гарячих безкоштовних сніданків за встановленими нормами» [30].

Принципова і смілива позиція О. Полоцького стала причиною його кадрового переміщення та згодом ув'язнення. Його звільнили 21 квітня 1932 р. «від обов'язків заступника наркома освіти УСРР за переходом на іншу роботу» [31]. Подання РНК УСРР про «увільнення» Полоцького ухвалила президія ВУЦВКу 4 травня 1932 р. [32]. Певний час він працював радником повноважного представника у Празі, а протягом 1933 до травня 1934 р. — заступником наркома

легкої промисловості УСРР [33].

Вони зустрілися в апараті Наркомосу УСРР влітку 1931 р., коли Полоцький був другим заступником наркома, захищаючи сільських педагогів, а Карпеко повернувся до Харкова на посаду заступника завідуючого культпропом ЦК КП(б)У. 26 липня 1931 р. політбюро ЦК КП(б)У призначило його першим заступником наркома освіти [34]. А вже у вересні мав «зауваження від ЦК КП(б)У за те, що «підписав розпорядження про економію палива та електроенергії» [35], переймаючись проблемами технічних вузів, яких тоді налічувалося 167, відтак допустився і шкідливих «лівацьких» перекручень. До «лівацьких закрутів» відносив «нездорову» тенденцію обмеження української мови, особливо у відомчих вузах, де викладання здійснювалося виключно російською мовою [36]. На початку 1933 р. він ще працював в НКО УСРР, про що свідчать записи в його особовій справі [37], навіть друкував статті про подолання Наркомосом «лівих» ухилів» [38]. За неподолання «шкідливих поглядів» остаточно, 23 лютого 1933 р. політбюро ЦК КП(б)У звільнило Карпеко з посади заступника Наркома освіти, але йому дозволили очолити Комітет радіофікації та радіомовлення [39].

Їх почали «чистити» одного року, але Карпеко зазнав «сталінської турботи» першим. Так, 26 березня 1934 р. загальні збори Наркомосу УСРР, де Карпеко очевидно перебував на партобліку, дійшли неприємного висновку: «З партії виключити за втрату більшовицької пильності, переродження і дворушника, що до цього часу повністю не роззброївся перед партією» [40]. Присутній на зборах Карпеко, котрий взяв слово 27 березня, змушений був «зізнаватися». «Я зазначив вчора тов. Хат на 100% переказати свої помилки. Я буду говорити про основні конкретні факти... Я вважаю, що я винен у тому, що «був активним учасником створення основних засад педкорпусу... Скрипник особисто мені доручав написати проекти цих основних засад». До власних помилок зарахував комплектування бібліотек книгами українською мовою, запровадження «комплексної системи навчання», а також друкування на сторінках «Комуністичної освіти» праць представників «фашистської харківської школи» [41].

Продовжуючи «каяття», Карпеко визнав, що «зробив велику помилку, що не звертав увагу на сигналізацію низової партійної організації УНДПУ про зняття людей, що потім їх було викрито як шкідників, націоналістів, фашистів, контрреволюціонерів — це Залужний, Соколянський, Протопопов... Я сам прогледів в них ворогів і цим самим зробив погане діло для УНДПУ, залишивши їх там, дав їм змогу проводити там свою ганебну шкідницьку роботу на відповідальній педагогічній ділянці» [42]. Його визнали автором «Основних принципів побудови педагогічного процесу», які стосувалися теорії представників «харківської фашистської школи Соколянського». За провину правив «факт» перебування Карпека на посаді заступника Скрипника влітку 1931 р. до березня 1933 р., відтак поділяв «його націонал-ухильницьку та бкржуазно-націоналістичну теорію і практику НКО» [43]. Справді, будучи редактором «Комуністичної освіти» йому доводилося розмішувати статті наркома, а також друкувати власні в одному часописі. Влітку 1930 р. Скрипник та Карпеко захищали українську мову, відхиливши ідею запровадження мови-есперанто [44].

20 вересня 1934 р. Петровський райпартком м. Києва, розглянувши колективну заяву партосередку Радіокомітету про «реабілітацію» Карпеко, тобто про скасування рішення комісії, не відхилив «вироку». Газета «Комуніст» опублікувала 3 жовтня 1934 р. статтю «Під машкарою «простачка», виклавши «гріхи» й «упущення» відповідального «за шкільну справу» в Наркомосі. «Всім відомо, — зазначалося в публікації, — як глибоко і як широко в шкільній практиці викривлялася ленінська національна політика. За ці викривлення пряму відповідальність несе Карпеко» [45]. Він загинув у таборах ГУЛАГу, а його праці, опубліковані протягом 1930-х рр.,

Головліт у вересні 1938 р. визнав «шкідливими, націоналістичними, контрреволюційними» [46].

О. А. Полоцького заарештували 4 грудня 1934 р., приписавши йому участь в «контрреволюційній боротьбистській організації» в якості засновника «керівного центру» [47]. Фабрикація судового процесу тривала майже півроку, а 27 і 28 березня 1935 р. виїзна сесія військової колегії Верховного суду СРСР під головуванням В. В. Ульріха «без участі обвинувачення і захисту, в закритому судовому засіданні» винесла вирок № 26 про позбавлення волі Полоцького на 10 років «з конфіскацією особисто належного їм майна» [48]. Прізвище директора «Укркниготоргу» Полоцького, котрий все-таки мав вищу освіту, стояло за номером № 1 у вирокі. Пригадали його боротьбистське минуле, не забули — стратили. Він не значився серед в'язнів Соловецького централу, розстріляних у 1930-х рр., але з таборів ГУЛАГу не повернувся. Реабілітували колишніх боротьбистів, у тому числі й О. А. Полоцького, 4 серпня 1956 р. Так завершилась громадська, політична і наукова діяльність двох заступників наркома освіти.

Примітки:

1. Bullok A. Hitler und Stalin. Parallele Leben / Aus dem Ende von Karl Heinz Silber und Helmut Etlinger. — Berlin: Siedler, 1991. — 1333 s.
2. Данилюк Ю. З. У сфабрикованій «справі боротьбистів» // Реабілітовані історією.— Київ — Полтава, 1992. — С. 319–324; Даниленко В. М., Кузьменко М. М. Соціальний тип та інтелектуально-освітній рівень номенклатури скрипниківського Наркомосу. Біографічні нариси. — Донецьк: «Вебер», 2003. — 56 с.
3. Солдатенко В. Ф. Незламний. Життя і смерть Миколи Скрипника. — К.: «Книга пам'яті України», 2002. — 352 с.
4. Кошелівець Іван Микола Скрипник. — Видавництво «Сучасність», 1972. — 342 с.
5. Данилюк Ю. З. Вказ. праця. — С. 317.
6. ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 12. — Спр. 6061. — Арк. 3—4.
7. Данилюк Ю. З. Вказ. праця. — С. 318.
8. ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 12. — Спр. 6061. — Арк. 6.
9. Там само. — Арк. 7.
10. Данилюк Ю. З. Вказ. праця. — С. 318.
11. ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 12. — Спр. 6061. — Арк. 6—7.
12. Там само.
13. Там само. — Спр. 3145. — Арк. 3.
14. Там само. — Арк. 2.
15. Там само. — Арк. 3—4.
16. Там само. — Арк. 4.
17. Там само. — Арк. 3.
18. Там само.
19. Записки Ніжинського ІНО. — Ніжин, 1926. — Кн. VI. — С. 264—266.
20. Єфремов Сергій Щоденники. 1923—1929. — К., 1997. — С. 295.
21. ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 12. — Спр. 6061. — Арк. 13.
22. Данилюк Ю. З. Вказ. праця. — С. 319.
23. Там само.
24. Там само.
25. Полоцький О. Працювати по-новому, по-новому керувати // Комуністична освіта.— 1931. — № 9. — С. 1.

26. Там само.
27. Колективізація і голод на Україні 1929—1933: 36. документів і матеріалів. — К., 1993. — С. 307, 309, 336.
28. Там само. — С. 332—334.
29. Колективізація і голод на Україні 1929—1933... — С. 335.
30. Там само.
31. ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 12. — Спр. 6061. — Арк. 7.
32. Там само. — Арк. 13.
33. Данилюк Ю. З. Вказ. праця. — С. 319.
34. ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 6. — Спр. 205. — Арк. 148.
35. Там само.
36. Карпеко О. За свою пролетарську виробничо-технічну інтелігенцію // Більшовик України. — 1931. — № 20. — С. 41.
37. ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 11. — Спр. 41. — Арк. 23—26.
38. Карпеко О. До підсумків першого триместру в політехнічній школі // Вісті ВУЦВК. — 1933. — 6 січня.
39. ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 6. — Спр. 281. — Арк. 192.
40. Даниленко В. М., Кузьменко М. М. Вказ. праця. — С. 46—47.
41. Там само.
42. Там само.
43. Там само.
44. Скрипник М. Експерантизація чи українізація // Комуніст. — 1930. — 19Кчервня.
45. Орехов М. Під машкарою «простачка» // Комуніст. — 1934. — 3 жовтня.
46. ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 16. — Спр. 15. — Арк. 219—224.
47. Данилюк Ю. З. Вказ. праця. — С. 319.
48. Шаповал Ю. І. Україна 20—50-х років. Сторінки ненаписаної історії. — К., 1993. — С. 163—167.

Ірина Невінчана

(м. Київ)

Боротьба української інтелігенції проти тоталітаризму в сфері шкільної освіти

Стаття висвітлює причини і способи протистояння інтелігенції тоталітарному режиму в шкільній освіті, показує ставлення української інтелігенції до розвитку шкільництва.

Статья раскрывает причины и способы противостояния интеллигенции тоталитарному режиму в сфере школьного образования, показывает отношение украинской интеллигенции к развитию школы.

Становлення і зміцнення радянського тоталітарного режиму в Україні в 1920-х — на початку 1930-х років відбувалося паралельно із розгортанням процесу формування української модерної нації, як загальної тенденції розвитку народів європейського континенту. За таких умов українська інтелігенція виступила силою здатною протистояти постійним утискам з боку радянської влади, зокрема у сфері розвитку і розбудови системи освіти.

Саме рівень готовності і спроможності до національно-освітнього поступу українського суспільства став на перешкоді миттєвого утвердження тоталітарної системи в Україні.